

БІБЛІОТЕКА ЯК СУБ'ЄКТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ

О.В. Бобришева

У статті розглянуто специфічні риси та визначено базові елементи системи інформаційної безпеки бібліотечного закладу. На основі узагальнень і авторських пропозицій сформульовано визначення понять “інформаційна безпека бібліотеки”, “забезпечення інформаційної безпеки бібліотеки”. Висловлено пропозицію щодо розгляду бібліотеки як одного з суб'єктів забезпечення інформаційної безпеки суспільства і держави.

***Ключові слова:** інформаційна безпека бібліотеки; соціально-комунікаційний інститут; інформаційна безпека суспільства; забезпечення інформаційної безпеки; захист електронних ресурсів; захист персональних даних.*

LIBRARY AS A SUBJECT OF MAINTENANCE OF INFORMATION SAFETY

Peculiar features and base elements of information safety system of library institution are considered in the article. There are formulation of such concepts as “information safety system of library”, “maintenance of information safety system of library”, that base on generalizations and author's offers.

The author offers to consider library as one of the subjects that provides information safety system of societies and the whole state.

***Keywords:** information safety system of library, social-communication institute, information safety system of societies, maintenance of information safety system, protection of electronic resources, protection of personal datas.*

Глобалізаційні тенденції розвитку сучасного суспільства потребують вирішення нових проблем. За умов широкого використання засобів обчислювальної техніки, мережевих ресурсів та новітніх технологій в інформаційній діяльності перед соціально-комунікаційними інститутами, зокрема бібліотеками, постає завдання захисту інформаційних ресурсів та забезпечення інформаційної безпеки. Як указує В. Горовий, за допомогою бібліотечних установ – сучасних інформаційних центрів “на основі ефективного використання національних інформаційних ресурсів може вдосконалюватись система національної інформаційної безпеки [6, 39]”. Тож, метою цієї статті є детальний розгляд бібліотеки як

суб'єкта формування системи інформаційної безпеки та одного з гарантів забезпечення інформаційної безпеки суспільства.

Аналіз наукової літератури з відповідної тематики показує, що проблема інформаційної безпеки бібліотек відзначається складністю та не одноманітністю, тому доцільним є розгляд підходів до визначення поняття *інформаційна безпека бібліотеки*. У спеціалізованих бібліотекознавчих джерелах зазначений термін трапляється досить рідко та використовується для визначення різних аспектів забезпечення безпеки інформаційної діяльності бібліотек. Поширенішим для проаналізованих джерел є більш загальний термін *інформаційна безпека*. Розглянемо підходи до його тлумачення, подані в довідкових виданнях бібліотечно-інформаційної галузі.

Одним із перших бібліотекознавчих довідкових видань, яке включає близькі до терміна *інформаційна безпека* термінологічні поняття *захист даних*, *захист пам'яті* та ін., є підготовлений Бібліотекою з природничих наук РАН 1995 р. “Терминологический словарь по библиотечному делу и смежным отраслям знания” [12]. Аналіз подальших російських та українських публікацій з бібліотечної справи показує, що найбільш активно терміни *інформаційна безпека* та *захист інформації* в бібліотечно-інформаційній сфері почали використовуватися з 2007 р. Саме цього року вийшли друком фундаментальне довідкове видання з бібліотечної справи “Библиотечная энциклопедия” [4] та термінологічний путівник із бібліотекознавства, бібліографознавства та інформатики, розроблений ученими Самарської державної академії культури і мистецтв. І в першому, і другому виданні серед інших подається тлумачення нових для бібліотечно-інформаційної галузі понять, у т. ч. й *інформаційна безпека*. Не зважаючи на те, що поняття *інформаційна безпека* широко використовується різними авторами бібліотечної галузі, єдиного його визначення в джерелах, які аналізувалися, виявити не вдалося.

У “Библиотечной энциклопедии” інформаційна безпека прирівнюється до безпеки інформаційної діяльності та розглядається як: 1) запобігання загрози суспільству, групі людей або навколишньому середовищу від використання засобів чи продуктів сучасної інформаційної технології; 2) захист даних (інформації), захист обчислювальних мереж [4]. Російський термінолог бібліотечно-інформаційної галузі Ф.С. Воройський розглядає термін *інформаційна безпека* у таких значеннях: 1) ознака, що характеризує відсутність загрози людському співтовариству, певній групі людей, навколишньому середовищу від використання засобів чи продуктів сучасної інформаційної технології; 2) стан захищеності даних (інформації), що оброблюється засобами обчислювальної техніки чи автоматизованої системи, від зовнішніх та внутрішніх загроз; 3) сукупність правових, організаційних, технологічних заходів та засобів, призначених для запобігання втрат чи

неправильного використання інформації [5]. Учені Самарської державної академії культури і мистецтв розуміють інформаційну безпеку як захищеність потреб громадян у якісній (цінній) інформації, необхідній для їхньої виробничої та суспільної життєдіяльності, освіти та розвитку [3].

Щодо новітніх українських довідкових видань, детальний аналіз поняття *інформаційна безпека* в аспекті соціальних комунікацій подається в словнику-довіднику, що був підготовлений В.О. Ільганаєвою [7]. У цьому виданні дефініція названого вище терміна має кілька аспектів та тлумачиться як: 1) стан захищеності інформаційного середовища суспільства, що забезпечує її формування та розвиток в інтересах громадян, організацій та держави; 2) система заходів держави та громадянських інститутів суспільства, правового, організаційного, технічного, етичного тощо характеру, що забезпечує: захист особистості, груп суспільства від несанкціонованого доступу до інформації чи її використання; захист інформаційних ресурсів і потоків інформації; попередження антигуманних, антилюдських агресивних ситуацій у соціально-комунікаційній сфері, що призводить до негативного впливу на індивідуальну та суспільну свідомість. Автор словника-довідника вважає, що інформаційна безпека включає також інформаційно-психологічну безпеку, яка забезпечує стан захищеності громадян, їхніх груп та соціальних прошарків, а також населення в цілому від негативних інформаційно-психологічних впливів; інформаційно-енергетичну безпеку як стан захищеності людини та суспільства, а також усієї біосфери планети від негативного впливу енергетичних, електромагнітних полів природного та техногенного походження. У цьому виданні підкреслюється, що інформаційна безпека передбачає цілеспрямовану підтримку стійкого функціонування та розвитку соціально-комунікаційних структур.

Таким чином, аналіз довідкових видань бібліотечно-інформаційної галузі дає підстави дійти таких висновків:

1) поняття *інформаційна безпека* є багатоаспектним, що зумовлює неоднomanітність визначень, поданих у проаналізованих джерелах, та ускладнює вироблення єдиної дефініції терміна, що розглядається;

2) серед основних аспектів інформаційної безпеки розглядаються такі, як: організаційно-правовий (гарантування запобігання втрат та надання якісної та надійної інформації), інженерно-технічний (захист та безпека даних), психологічний (відсутність загрози від використання інформаційних технологій);

3) не зважаючи на широке використання поняття *інформаційна безпека* спеціалістами бібліотечно-інформаційної галузі, у жодному з проаналізованих довідкових джерел не було виявлено терміна *інформаційна безпека бібліотеки*.

Науковий інтерес становлять теоретичні розробки зарубіжних колег. Аналізуючи термін *інформаційна безпека бібліотеки*, російський учений Л.І. Альошин пропонує таке його визначення: захищеність інформації від несанкціонованих та непередбачених впливів, які тягнуть за собою її копіювання, часткову чи повну втрату, а також заміну всіх чи деякої частини інформаційних ресурсів [1]. Проте, в статті американського вченого Г.Н'юбі "Information security for libraries" ("Інформаційна безпека для бібліотек") [13] підкреслюється, що інформаційна безпека в сучасних бібліотеках не може бути обмеженою лише захистом комп'ютерних даних. Автором пропонуються такі складові інформаційної безпеки бібліотеки: управління інформацією, конфіденційність та цілісність даних, фізична безпека комп'ютерного устаткування, контроль різноманітних видів доступу до інформації, застосування ефективних методів дублювання інформації. На думку автора, ці складові мають ураховуватися для бібліотек усіх типів і видів, незалежно від кадрового складу, кількості та якості комп'ютерного устаткування. Тож, визначення, запропоноване Л. І. Альошиним, є дещо вузьким та попереджує включення додаткових складових, які відповідали б сучасним теоретичним розробкам і законодавчим нормам у галузі інформаційної безпеки.

Відсутність чіткого визначення поняття *інформаційна безпека бібліотеки* зумовила необхідність конкретизувати його значення через розгляд об'єкта та суб'єкта забезпечення інформаційної безпеки, які є характерними для умов діяльності вітчизняних бібліотек та виконуваних бібліотеками функцій. Аналіз законодавчих джерел та наукових публікацій показує, що як об'єкт інформаційної безпеки в першу чергу розглядається інформаційне середовище. У теорії соціальних комунікацій під інформаційним середовищем розуміється сукупність інформаційної інфраструктури, інформаційних технологій, інформаційних ресурсів та інформаційних відносин; сукупність технічних та програмних засобів збереження, переробки та передачі інформації, а також політичні, економічні та культурні умови реалізації процесів інформатизації [7]. Спеціалістами бібліотечної галузі інформаційне середовище розуміється як сфера діяльності суб'єктів, пов'язана зі створенням, перетворенням, розповсюдженням та споживанням інформації [3]. Якщо розглядати інформаційне середовище бібліотеки як об'єкт її інформаційної безпеки, інформаційну безпеку бібліотеки можна визначити як стан захищеності інформаційного середовища бібліотеки, при якому забезпечується надійний захист її інформаційних ресурсів та запобігається нанесення матеріальної і моральної шкоди користувачам, персоналу й бібліотечному закладу через неправомірне використання та негативний вплив інформації.

Щодо терміна *забезпечення безпеки*, його детальний аналіз був проведений такими вченими, як В.Я. Асанович, Г.Г. Маньшин [2], А.О. Стрельцов [11]. Вони дійшли висновку,

що забезпечення інформаційної безпеки являє собою сукупність діяльності, засобів та суб'єктів забезпечення. При цьому поняття *суб'єкти забезпечення інформаційної безпеки* не закріплено нормативно в законодавстві України. Спеціалістами в галузі права в якості таких суб'єктів пропонується розглядати систему державних і недержавних інституцій, а також громадян України, об'єднаних спільною метою щодо захисту національних інтересів в інформаційній сфері [10]. Виходячи з такого розуміння, бібліотека як соціальний інститут може виступати суб'єктом забезпечення інформаційної безпеки. Враховуючи підхід, поданий в інформаційному законодавстві України та зважаючи на специфіку бібліотеки як закладу, що здійснює інформаційну діяльність та надає інформацію користувачам, пропонуємо визначення поняття *“забезпечення інформаційної безпеки бібліотеки”*: *система правових, організаційних, технологічних методів та засобів, що реалізується бібліотекою з метою забезпечення надійного захисту інформаційного середовища бібліотеки від внутрішніх та зовнішніх загроз та гарантування інформаційно-психологічної безпеки користувачів та персоналу.*

Для найбільш глибокого вивчення проблеми інформаційної безпеки бібліотек доцільним є визначення специфіки бібліотечного закладу як суб'єкта забезпечення інформаційної безпеки, які пов'язані з його характером діяльності та функціональними особливостями. По-перше, важливіша з характерних ознак бібліотечно-інформаційних закладів породжується однією з виконуваних бібліотекою функцій, а саме з комунікаційної. За твердженням Р.С. Мотульського, комунікаційну функцію бібліотека здійснює за допомогою надання користувачу документа, відомостей про нього, інформації, що міститься у документі, організації усного спілкування між користувачами та реальними чи потенційними авторами документів та носіями соціально значущої інформації [9]. З огляду на це, особливість бібліотеки як суб'єкта забезпечення інформаційної безпеки полягає в тому, що, надаючи широкому колу користувачів доступ до інформаційних ресурсів, бібліотека має водночас забезпечити й безпеку даних. У даному випадку користувачі бібліотечно-інформаційних систем виступають і головним суб'єктом системи бібліотечного обслуговування, і додатковим джерелом навмисної або ненавмисної загрози інформаційним ресурсам бібліотеки.

По-друге, специфічна риса виникає внаслідок виконання бібліотекою іншої сутнісної соціальної функції – меморіальної, що полягає в збереженні сукупності відібраних документів із метою їхньої передачі наступним поколінням [9]. Отже, необхідність довготривалого зберігання документів у бібліотеках потребує особливого підходу до проблеми формування інформаційної безпеки, зокрема вирішення широкого кола питань,

пов'язаних із захистом машинопрочитуваної інформації з метою збереження її цілісності та доступності протягом багатьох років.

По-третє, особливість системи інформаційної безпеки бібліотеки зумовлена цільовим призначенням дій, спрямованих на захист даних. Як указують сучасні теоретики інформаційної галузі, захисні заходи щодо інформації спрямовані на забезпечення її цілісності, конфіденційності та доступності. При цьому для переважної більшості суб'єктів першочергове значення має захист саме конфіденційності інформації, а цілісність розуміється виключно як незмінність інформації. Водночас для бібліотек найважливіше в цьому аспекті – забезпечити актуальність, доступність даних та послуг з їх надання. Таким чином, виникає ще одна специфічна характеристика – при формуванні системи захисту інформації в бібліотеці пріоритет надається забезпеченню цілісності та доступності інформаційних ресурсів.

По-четверте, умови діяльності бібліотечного закладу, сформовані на засадах вільного доступу громадян до інформації, викликають необхідність обережного ставлення персоналу бібліотек до її семантичного навантаження. Таким чином, можемо визначити таку специфічну рису: бібліотека має виступати гарантом надійності, достовірності, повноти, точності та якості інформації, що надається користувачам.

Розглянуті специфічні риси діяльності бібліотечно-інформаційних закладів дають можливість дійти таких висновків:

- 1) бібліотеки як суб'єкти забезпечення інформаційної безпеки мають специфічний якісний та кількісний склад загроз інформаційній безпеці, порівняно із суб'єктами інших сфер діяльності;
- 2) при формуванні системи захисту інформації основна увага має приділятися забезпеченню цілісності, доступності та тривалому збереженню окремих видів інформаційних ресурсів;
- 3) система інформаційної безпеки бібліотеки повинна передбачати як безпеку даних, так і захист користувачів від неточної, неякісної, негативної та ін. інформації;
- 4) проблема інформаційної безпеки бібліотеки потребує власної теоретико-методологічної бази. Для найбільш точного розуміння підґрунтя теоретико-методологічних розробок із цієї проблематики є необхідним аналіз базових елементів інформаційної безпеки бібліотеки.

Характерною рисою сучасних бібліотек як соціально-комунікаційних інститутів є тенденція широкого впровадження комп'ютерних технологій, використання та надання доступу користувачам до інформаційних ресурсів глобальних мереж, збирання та зберігання електронних документів тощо. За таких умов проблема забезпечення інформаційної безпеки

бібліотеки має включати цілу низку напрямів, засобів та дій, які є пов'язаними, взаємодіючими та виконують єдину цільову функцію. Якщо вважати, що об'єкт, організований як цілісність взаємопов'язаних між собою елементів, належить до категорії "система" [8], є цілком правомірним розглядання інформаційної безпеки бібліотеки як системи. Системна сутність інформаційної безпеки бібліотеки потребує розгляду взаємозв'язків між її підсистемами та аналізу як складової певної метасистеми.

Елементи системи *інформаційна безпека бібліотеки* можемо виділити завдяки попередньому термінологічному аналізу поняття *інформаційна безпека* та врахуванню функцій та завдань бібліотечно-інформаційного інституту в умовах інформатизації всіх сфер життєдіяльності суспільства.

Перший елемент – безпека електронних ресурсів бібліотечно-інформаційних систем, що забезпечується шляхом захисту інформації від несанкціонованого доступу, пошкодження, модифікації та втрати. Про загальносвітову важливість проблеми захисту інформації у бібліотеках свідчить програма ЮНЕСКО "Інформація для всіх", у якій визначається підвищення ролі інформаційних інститутів у захисті та збереженні світової інформаційної спадщини, що потребує збільшення використання технологій в інформаційних інститутах для захисту інформації. Невід'ємною складовою системи захисту інформації бібліотеки є захист авторських прав, у т. ч. правовий захист інтелектуальної власності самої бібліотеки.

Другий елемент системи – інформаційна безпека користувачів та персоналу. З одного боку, інтереси особистості в інформаційній сфері, що можуть гарантувати її інформаційну безпеку, полягають у забезпеченні конституційних прав і свобод людини й громадянина на доступ до відкритої інформації, на використання інформації в інтересах здійснення не забороненої законом діяльності. З другого боку, активне використання мережевих технологій у бібліотеках призвело до загострення проблеми забезпечення інформаційно-психологічної безпеки користувачів. Крім того, не менш важливим напрямком забезпечення інформаційної безпеки користувачів та персоналу бібліотеки є захист їхніх персональних даних, а також таємниці бібліотечно-бібліографічного обслуговування. Таке положення міститься в ст. 19 Закону України "Про бібліотеки та бібліотечну справу" та Кодексі етики українського бібліотекаря.

Отже, крім забезпечення захисту інформаційних ресурсів, система інформаційної безпеки бібліотеки повинна передбачати захист особистості від інформації негативного характеру, гарантувати точність та надійність інформації, забезпечувати захист особистих даних користувачів та персоналу. Взаємозв'язок та взаємовплив між пропонованими базовими підсистемами простежуються в тих методах та засобах, що використовуються для реалізації тих чи інших складових системи інформаційної безпеки бібліотеки. Наприклад,

технологічні та програмні засоби, що застосовуються для функціонування підсистеми “захист електронних ресурсів”, можуть використовуватися для реалізації захисту персональних даних користувачів та персоналу. Крім того, щодо реалізації всієї системи, необхідним є спирання на правовий напрямок забезпечення інформаційної безпеки, що включає міжнародні, вітчизняні нормативно-правові акти, а також внутрішню документацію бібліотечного закладу. Звідси – єдність організаційних заходів, спрямованих на функціонування системи інформаційної безпеки бібліотеки, включаючи всі її підсистеми.

Таким чином, ураховуючи нові умови діяльності бібліотечних закладів, що базуються на концепції надання вільного доступу до інформації, та зважаючи на загальносвітові тенденції розвитку теоретико-методологічних і практичних засад досліджуваної проблеми, вважаємо, що система інформаційної безпеки бібліотеки входить до метасистеми “інформаційна безпека суспільства і держави” та є одним з її забезпечуючих чинників. Тобто, формуючи власну систему інформаційної безпеки, бібліотека як соціальний інститут, що здійснює інформаційну діяльність, є одним із суб’єктів забезпечення інформаційної безпеки суспільства, яка, у свою чергу, є інфраструктурною частиною національної безпеки України.

Використана література

1. Алешин Л.И. Безопасность в библиотеке / Л.И. Алешин ; отв. ред. О.Р. Бородин. – М. : ЛИБЕРЕЯ-БИБИНФОРМ, 2005. – 248 с.
2. Асанович В.Я. Информационная безопасность: анализ и прогноз информационного воздействия / В.Я. Асанович, Г.Г. Маньшин. – Минск : Амалфея, 2006. – 204 с.
3. Библиотекведение, библиографоведение и информатика : терминологический путеводитель. – М. : Либерия-Бибинформ, 2007. – 104 с.
4. Библиотечная энциклопедия / Рос. гос. б-ка ; гл. ред. Ю.А. Гриханов ; науч. ред.-сост. : Е.И. Ратникова, Л.Н. Уланова. – М. : Пашков дом, 2007. – 1299 с.
5. Воройский Ф.С. Систематизированный толковый словарь по информатике. (Вводный курс по информатике и вычислительной технике в терминах) / Ф.С. Воройский. – М. : Либерия, 1998. – 376 с.
6. Горовий В. Бібліотеки як джерело наповнення соціальних інформаційних комунікацій сучасності / В. Горовий // Бібліотечний вісник. – 2009. – № 6. – С. 34-39.
7. Ильганаева В.А. Социальные коммуникации (теория, методология, деятельность) : словарь-справочник / В.А. Ильганаева. – Х. : КП “Городская типография”, 2009. – 392 с.
8. Каптерев А.И. Информатизация социокультурного пространства / А.И. Каптерев. – М. : ФАИР-ПРЕСС, 2004. – 512 с.

9. Мотульский Р.С. Библиотека как социальный институт [Электронный ресурс] / Р.С. Мотульский // Интерактивная хрестоматия по курсу “Общее библиотековедение”: учеб. пособ. / сост. : В.В. Скворцов, А.В. Рушинский; науч. ред. В.Е. Леончиков. – М., 2004. – Режим доступа : http://old.nlb.by/director/images/stories/docs/CD-ROM/soc_inst/soc_inst.htm.

10. Стоєцький О. Суб’єкти забезпечення інформаційної безпеки України: адміністративно-правові засади / О. Стоєцький // Підприємництво, господарство і право. – 2009. – № 11. – С. 161-164.

11. Стрельцов А.А. Обеспечение информационной безопасности России: теоретические и методологические основы / А.А. Стрельцов; под ред. В.А. Садовниченко и В.П. Шерстюка. – М. : МЦНМО, 2002. – 296 с.

12. Терминологический словарь по библиотечному делу и смежным отраслям знания / РАН ; Б-ка по естественным наукам ; сост. З.Г. Высоцкая и др. – М. : Б-ка по естественным наукам РАН, 1995. – 268 с.

13. Newby G. Information security for libraries / G. Newby // Proceedings of 2000 information resources management association international technology management in the 21th century. – Hershey, PA : IGI Publishing, 2000. – P. 558 – 560.